

EEN OUD-ROTTERDAMSCH FİRMA. JOHAN FREDERIK HOFFMANN EN ZONEN, 1734—1899 DOOR
W. J. HOFFMANN J. Jzn. WERKT. ING.

Het was in het najaar van het jaar 1734, dat een bijna achttienjarig jongeling te Rotterdam voet aan wal zette, want men mag wel veronderstellen, dat hij de lange reis van Bendorf a/Rhein, waar hij vandaan kwam, per boot had afgelegd.

Johan Frederik Hoffmann¹⁾, ofbeter gezegd Fritz Hoffmann, had zijn vaderland — Duitschland — verlaten om ter voltooiing zijner opvoeding gedurende eenige jaren de noodige handelskennis in de Maasstad op te doen.

14 Febr. 1717 was hij in de gereformeerde kerk te Hachenburg gedoopt. Het was de hoofdplaats van het graafschap Sayn-Hachenburg, een der kleine vorstendommen gelegen in het Westerwald, de streek ingesloten tusschen Rijn, Lahn en Sieg.

De familie Hoffmann was, zoover bekend, altijd in Hachenburg woonachtig geweest en behoorde er tot de eerste families van het kleine burchtstadje. Fritz' vader, Philipp Hoffmann, was er een ondernemend koopman; hij dreef handel op Holland en had in 1722 de Steinebrücker Eisenhammer gebouwd. Deze was niet te Hachenburg, maar dicht bij het zoeven genoemde Bendorf gelegen, een dorp niet ver van Hachenburg verwijderd echter.

Dank zij het overvloedige hout, benoodigd om het ijzer uit de ertsen te smelten, was het Westerwald van oudsher een landstreek, waar de ijzer- en staal-industrie bloeide.

Johann Philipp overleefde zijn stichting niet lang. Reeds in 1724 verloor de jeugdige Fritz Hoffmann zijn vader. Zijn moeder Louise Madelaine Abigael Riviere — uit een Hugonotenfamilie uit Mannheim — had hij reeds drie jaar te voren verloren. De grootouders Hoffmann: Albertus en Elisabeth Andrae — de grootvader handelsman, schepen, raad en burgemeester te Hachenburg — trokken zich het lot van de zes kleinkinderen, waarvan Fritz op één na de jongste was, aan.

In 1731 stierven ook deze beiden en Fritz vond een nieuw te-

1) De naam wordt in Holland geschreven met een dwarsstreepje boven de n — een Duitsch verdubbelingsteeken — ook een der Duitsche takken schreef den naam op deze wijze. Om den druk te vereenvoudigen is de naam hier met twee n's geschreven.

uis bij zijn oudere zuster Maria Elisabeth, die met den vroegeren Hüttenverwalter van haar vader Wilhelm Remy, nu te Bendorf woonachtig, was gehuwd.

Wilhelm Remy was gesproten uit een bekende industriele familie uit die streken, fabrikanten van het bekende Westervalder Steingut. Na eerst bij zijn lateren schoonvader Hüttenverwalter te zijn geweest, had hij zelf in Bendorf den grondslag gelegd voor een groote onderneming in de ijzer- en staalindustrie, een onderneming, de latere firma Remy, Hoffmann en Co., die tot een der grootste in de Rijnstreken zou groeien en die daar nu nog — onder anderen naam — bestaat.

Het driejarig verblijf bij den lateren Commerzienrat — toen nog een zeldzame titel — bleef niet zonder invloed op Fritz Hoffmann en men herkent Remy's doorzicht in het besluit, zijn jeugdigen wagen eenige leerjaren in Holland te laten doormaken. En dat daarvoor Rotterdam werd gekozen kan geen verwondering baren, daar hier sinds lang de producten van de Rijnstreek een uitvoerhaven en afzetgebied hadden gevonden.

Bezien wij ook de verdere familie van Fritz Hoffmann nog even vluchtig. Zijn oudere broeder Johann Wilhelm was den vader in het beheer van de Steinebrücker Hammer opgevolgd, zijn jongste zuster huwde Wilhelm Ludwig Freudenberg, ook een grootindustrieel, bezitter van hoogovens te Hachenburg en dan was er nog een zuster met Johannes Remy — een neef van Wilhelm — gehuwd, welke Johannes als firmant in de Bendorfer zaak werd opgenomen.

Het was dus natuurlijk, dat Frits voor den ijzerhandel zou worden opgeleid, en Wilhelm Remy had te Rotterdam bij een zijner daar gevestigde landgenooten een plaats voor zijn jeugdigen wagen gevonden.

Den 18 Oct. 1734 kwam Fritz Hoffmann op het „comptoir” van Johann Hartcop, groothandelaar in ijzer en staal, gevestigd hoek Gapersteeg en Zuid-Blaak, in het huis genaamd „De rijzende zon”.

Johann Hartcop, afkomstig uit het Bergsche land, een tweede centrum van de ijzer- en staal-industrie in Duitschland, had zich in het begin der 18e eeuw te Rotterdam gevestigd. Ook zijne familie was in de ijzer-industrie geïnteresseerd, zijn voorouders toch waren een oude Solinger zwaardsmedenfamilie, terwijl zijn broe-

der Gottfried Hartcop hoogoven- en ertswerkbezitter te Cronenberg was en zijn broeder Engelbertus hetzelfde te Hartcopsbever. Johann Hartcop stichtte te Rotterdam een zaak, die daar de producten uit zijn Heimat aan de markt zou brengen. Zelf bezat hij reeds verschillende Eisenhammer in het Bergsche land, hem ook door de familie zijner vrouw, Geertruid Elisabeth Schmitz uit Elberfeld, aangekomen.

De zaak had in Rotterdam groote vlucht genomen, de familie zelf was in het zoeven genoemde huis aan de Blaak gevestigd, alwaar het kantoor ook was, terwijl daar in 1728 een pakhuis, genaamd Sweden, op de Boompjes, dat nog bestaat (ongeveer tegenover de Maasbrug) was bijgekomen. Ook te Dordrecht bezat hij een huis en kantoor in den Houttuin.

Uit een bewaard gebleven grootboek van 1715 zien wij, dat de goederen van de genoemde broeders uit Duitschland werden betrokken en uit allerlei ijzerwaren bestonden van staafijzer, stootplaten tot kachels en beitels toe.

Frits Hoffmann bleef een drietal jaren bij Johann Hartcop op kantoor en, daar de vooruitzichten hem in Rotterdam zeker gunstig schenen, besloot hij daar zelf een zaak te beginnen. Ontegengesteld werd hij hierbij door zijn zwagers te Bendorfondersteund.

Hij vestigde zich ook op de Zuidblaak, waar zijn vroegere patroon hem in 1738 voor 500 fl. aan „Kaggels voor huys en comptoir” levert. Hoe het met deze zaken ging, vernemen wij niet, maar wel kunnen wij besluiten, dat er nog een andere reden was, die hem Rotterdam niet weder deed verlaten.

Den 23 Mei 1742 huwt hij de eenige dochter van zijn vroegeren patroon: Johanna Catharina Hartcop, die te Rotterdam den 7^{en} Dec. 1717 in de Gereformeerde kerk was gedoopt.

En wat was natuurlijker dan dat schoonvader Hartcop zijn schoonzoon als firmant in de zaak zou opnemen. 28 Maart 1743 wordt te dien einde voor notaris Obreen een acte gepasseerd, voorloopig voor den tijd van zes jaren, en te rekenen alsof zij 1 Jan. 1743 was ingegaan.

De zaak zou heeten Johannes Hartcop en Hoffmann. Alle pakhuizen, kantoren en erven zouden in gemeenschappelijk gebruik worden genomen. Hartcop zou drie vierde, Hoffman één vierde van de winst genieten, terwijl nog aan Hoffmann werden uitgekeerd, volgens het huwelijkscontract, 1200 gl. s' jaars en 3°/_o rente

van de lijfrente van F. 12500 op hem gepasseerd, die zoolang in de zaak werden gelaten als Hoffmann dat goed vond.

Bezien wij de zaak nu wat nader gedurende de eerstvolgende jaren.

De firma dreef zoowel binnens- als buitenslands een uitgebreiden handel.

Volgens een grootboek uit dien tijd was het omzetbedrag 300.000 gl. In 1743 vinden wij goederen in commissie te Rouaan bij Midy en Co., te Nantes bij Jean André Cropp en Co., te Londen bij Tilman en Henkel, te Bordeaux bij Justus en Corn. de Kolk. In Holland zelf zien wij onder de afnemers de Admiraliteit op de Maze en o.a. de Staten van Holland (voor f 13.000). Wij vinden voor 176000 gl. beleend op koopmansgoederen bij de Rotterdamsche Mij. van Assurantie terwijl Gottfried Hartcop te Cronenberg voor f 150.000 aan wissels staat geboekt. Van Jan. 1743—Dec. 1745 wordt de winst op f 58.000 geschat. Onder de artikelen waren er van allerlei soort, zoowel en gros als en detail, zooals toen alle zaken handel dreven: staafijzer, stootplaten, Zweedsch voyageijzer, kneppekogels van gesmeed ijzer, aanbeelden, suikerkachels, bommen en voornamelijk te Dordrecht ook artikelen als zagen, balansen, beitels, koffiemolens etc. In het Bergsche land had de firma al bezittingen en in 1744 werden daar nog zes Eisenhammer aangekocht, waarvan de meeste weder werden verhuurd.

Johan Hartcop overleed reeds den 19^{en} Dec. 1745. De familie scheen zeer op rouw gesteld: de meid kreeg schoenen en muilen voor den rouw en de kantoorbedienden ontvingen rouwschoenen, terwijl aan de pakhuisknechts f 200 voor „ordentlijke rouw” werd gegeven.

Hartcop's eenige erfgenaam was het in 1743 geboren zoontje van Hoffmann: Johan Philip, 't welk zijn moeder nog in datzelfde jaar had verloren. In Februari 1750 overleed deze zoon en werd Johan Frederik Hoffmann, zooals het testament bepaalde, de universeele erfgenaam.

In 1746, den 16^{en} Jan., hadden Hoffmann en zijn schoonmoeder een contract gemaakt betreffende de negotie. De naam der firma zou Joh. Hartcop en Hoffmann blijven. Beiden brengen de helft van het kapitaal, hun erfdeel, in. Volgens de balans op 31 Jan. 1745 bedroegen de verschuldigde gelden aan de weduwe

f 209538; Hoffmann nam daarbij nog f 78800 dubieuse debiteuren voor zijn rekening. Uit de zaak wordt alles betaald; ook de huishouding van beiden. Winst of verlies is geheel voor Hoffmann, terwijl hij zich verplicht aan zijn schoonmoeder jaarlijks f 1000 uit te keeren en in een voordeelig jaar zelfs f 1500. Bij het overlijden van de weduwe zal de sociëteit ophouden te bestaan en moet Hoffmann alle gelden aan den rechtverkrijgende uitkeeren.

Datzelfde jaar, 24 Oct. 1746, krijgt Hoffmann generale procuratie voor de zaak. 11 Dec. 1748 wordt het contract weder gewijzigd. De wed. Hartcop treedt uit de zaak en wordt nu verder door Hoffmann geheel onderhouden, terwijl zij bovendien een jaarlijksche uitkeering krijgt van f 1500.

De goederen bij Elberfeld worden nu ook van de hand gedaan.

Zoo was de stand der zaken, toen, door het overlijden van zijn zontje, Hoffmann de geheele zaak erfde.

13 Nov. 1743 had Hoffmann finale admmissie gekregen om in de stad te wonen en den volgenden dag legde hij den poortereed af.

Maar wij zijn de geschiedenis een weinig vooruit geloopen.

Gedurende deze jaren had Hoffmann steeds aan de uitbreiding zijner zaken gedacht. Alle producten kwamen geheel afgewerkt uit Duitschland, terwijl hij te Rotterdam geen gelegenheid had, het ruw ijzer zelf te bewerken. Voornamelijk was dit het geval met de ammunitie, waarvan hij een groot leverancier was. Het oprichten van een eigen werkplaats zou hierin kunnen voorzien. In het begin van 1748 hadden deze plannen vasten vorm aangenomen en den 9^{en} Jan. kwam het volgende rekest in de Rotterdamsche Vroedschapvergadering ter tafel:

Aan de edele Groot Agtbare

Heeren Burgemeesteren en Regeerders der stad Rotterdam geeft eerbiediglijk te kennen Johan Fredrik Hoffmann, koopman in ijzer en staal en burger dezer stad, dat hij suppliant seedert eenige jaeren herwaerts, hebbende gedaen, en nog werkelijk aengenomen te doen, considerabele leverantien van Kogels, Bomben en Granaten en andere ammunitie van oorlog, zoo aen de Ed. Mog. Heeren Gecommitteerde Raden dezer Provintie als aen de Ed. Mog. Heeren Raden van Staate der Vereenigde Nederlanden en tegemoet ziende, dat er in 't verschiet van tijd nog meer

diergelijke leverantien zullen werden vereischt, in overweginge genomen off niet hier te lande een Gieterij en Trafiek van zoodanige oorlogsammunitie zouden kunnen worden aangelegd, waaruit in cas van een gewenscht succes considerable voordeelen voor deze staat zouden kunnen resulteren, en wel voornamentlijk dat daardoor niet alleen importante sommen gelds jaerlyx in 't land zouden blijven, maer dat ook deze Republiek in gevalle dezelve (dat God verhoede) in oorlog kwam te raken met Mogendheden, uyt welkers Rijken en Staaten de gemelde ammunitie hiernaer toegevoert wordt, voor geen verbod van zoodanigen toevoer zoude te vreezen hebben, gelijk ook ingevalle eenige partijdige mogendheid den Rhijn en Moesel occupeerde en de affbrenging der voornoemde oorlogsammunitie ophielt off verhinderde (zooals door de Fransche troupen in den jare 1745 eenigermate geschied is), de Republiek alsdan voor een groot gedeelte daaruyt in haaren eygen Boezem zouden kunnen voorzien, zonder noodig te hebben die in verre afgelegene gewesten met gevaer off onzekerheid te gaen zoeken.

Dat hij suppt. vertrouwende met zekerheyd, de vereischte middelen aen de hand te hebben tot het aanleggen van een zoodanige Fabryk, sedert eenigen tijd zijn gedagten had laten gaen over een bekwame plaats daartoe noodzakelijk en bevonden dat er (zijns oordeels) geen beter zoude zijn dan het ledig erff en grond van den hoogen zeedijk buyten de Oostpoort dezer stad, ter plaatse daar de afgebrande snufmolen heeft gestaan. Ende nade-mael hij suppt. vertrouwt dat Ued. Groot Agtb, considereerende de groote nuttigheden, die uyt zoodanig een Fabryk voor den staet in 't gemeen en voor deze stad in het bijzonder zouden kunnen resulteren, niet ongaerne daertoe de behulpzame hand zullen leenen, zoo neemt hij suppt. de vrijheid van zich te keeren tot Ued. Groot Agtb. en eerbiediglijk te verzoeken, dat Ued. Groot Agtb. de goedheid gelieven te hebben om aan hem suppt. voor hem en zijn rechtverkrijgenden af te staen zooveel van het voors. erff en grond, als tot het exerceeren van de voors. Trafiek zal worden vereyscht, 't zij in vollen eygendom off wel tegens eene bilijke erfpagt off recognitie bij Ued. Groot Agtb. daar op te stellen. Dan, vermits zoodanig een Trafiek niet kan worden opgericht en geexerceerd zonder aanwendinge van zeer notabele kosten en moeyten, zoo zoude hij suppt. uit aanmerkinge van de-

zelve tot meerder encouragement wel gaerne voor hem en zijn regtverkrijgende begunstigd worden met zoodanige douceurs, vrijdommen en exemptien, als doorgaens bij loffelijke Regeeringe en inzonderheid ook bij Ued. Groot Agtb. aen eerste onderneemers van nuttige fabryken en Inventien worden verleend.

(w.g.) Joh. Fredrik Hoffmann.

Nadat Burgemeesters, Fabriekmeesters en Rekenmeesters voors. Request hadden geexamineert, kwam den 29sten daarop het antwoord, waarbij gunstig op het verzoek beschikt werd.

Tegen een recognitie van 30 gulden werd aan Hoffmann in erfpacht afgestaan een stuk gronds, lang dertig roeden, te beginnen vier roeden van af de houtkooperij van den oudschepen De Vries, op de plaats waar de snuifmolen had gestaan tegenover het slot Honingen. Verder wordt toegestaan, dat „Hij suppt. op 't zelve Erf ten zijner kosten sal moge maeke en onderhoude een gebouw tot een fabryk zoo om kogels, Bomben, Granaten en andere amunitie van oorlog te gieten, als ook glas te blazen”.

Daartegen moest hij voor zijn kosten een schoeiing langs den waterkant maken, terwijl de stad de haven, die naar het terrein voerde, zou onderhouden en den grond gelijkmaken.

De Vroedschap scheen zeer ingenomen met de laatste alinea van het request, deze werd eenige malen aangehaald en als douceur en exemptie werd „ten regarde van de Brandstoffen (voor de fabriek) noodig aen hem suppt. en zijn successeurs verleent voor den tijd van vijff en twintig jaren vrijdom van stads impositen van de koolen, turff en hout, alsmeede van de bieren, hetgeen op en in dezelve Gieterij noodig zal zijn en gebruikt worden zullen bij de Bedienden en Personen in dezelve Gieterij en Blazerij werkende en op hetzelfde erf wonende, doch niet van hetgeene bij hem suppt. off successeurs in deze stad wonende, van kolen turff of hout zoude werde gestookt of van bier geconsumeert.

En eyndelijk is goedgevonden de heeren Burgemeesteren te verzoeken en te qualificeeren om aan den schout en geregte van Kralingen te recommandeeren om geen inquantiering van militie op de voors. Gieterij te doen.”

Onder gunstige voorwaarden werd de fabriek dus begonnen, die als glasfabriek — eigenaardig, daar Hoffmann een vergunning voor een dergelijke fabriek niet had aangevraagd — tot 1889

bleef bestaan ¹⁾).

De huizen voor de werklieden werden op het terrein opgeslagen, opdat dan de hiervoor meegedeelde „douceur” van kracht zou zijn.

Nog datzelfde jaar wordt Hoffmann schepen van Cool en het jaar daarop huwt hij voor de tweede maal, den 16^{en} Jan. 1749, met Sophia Caan, ten huize van de bruid in den Rijstuin bij de Hoenderbrug.

Hij werd hierdoor in een kring van aanzienlijke Rotterdammers opgenomen.

Zijn schoonouders werden de groothandelaar in granen Hendrik Caanen Adriana van den Bergh; zijn zwagers: Hendrik Caan, ook groothandelaar in granen, eerst op het Westnieuwland later in het huis „De Maze” op de Boompjes, gehuwd met de dochter van den burgemeester, raad en gedeputeerde Mr. Adriaan Deynoot en later met de dochter van François de Mey, die zijn vaderstad in dezelfde ambten diende; dan een broeder van dezen, Adriaan Caan, heer van Urshem, ook handelaar in granen, gehuwd met Hester van Staphorst, vrouwe van Urshem de Braak en Rustenburg.

Hoffmans oom werd de vroedschap, schepen en gedeputeerde ter dagvaart, Michiel van den Berg, zijn germain-neven o.a. Rudolph Mees, de stichter van R. Mees en Zoonen, en Mr. Jac. Phil. Boogaert van Alblasserdam, baljuw en vroedschap van Rotterdam, terwijl hij ook aan de families Gevers, Lormier en Van der Stael werd geparenteerd ²⁾).

Hij ging bij zijn huwelijk op de Boompjes wonen, waarschijnlijk in het huis naast zijn pakhuis genaamd „Sweden”, hij kocht dat tenminste in 1751, terwijl dat huis door de familie tot 1870 werd bewoond.

Met de zaken scheen het ook naar wensch te gaan, in 1750 verkreeg hij nog tegen een pacht van f 15 een vermeerdering van zijn terrein, lang 200 voet, om er een tweede oven, loodsen en

1) Dit was niet de eerste glasblazerij te Rotterdam. In 1614 stichtten Lambert de Hoog e.a. omtrent 't midden der haven een glasblazerij of glashuis, waarnaar de haven den naam Glashaven verkregen heeft (Van Reyn I 139).

2) Een exemplaar van de „Parnasloovers gestroot op de Bruilofstafel” van het echtpaar bevindt zich o. a. op het stedelijk archief te Rotterdam, terwijl een beker versierd met de wapens der familie Caan en Hoffmann met het bovenschrift „Je les joins” zich in de familie bevindt.

eenige arbeiderswoningen op te zetten. Pas in Juli van dat jaar was de ijzerfabriek in werking gesteld, daarvóór alleen de glasblazerij. In Aug. 1750 komt hier nog bij de houtkoopeerij van zijn buurman, den oud-schepen De Vries, die hij tegen f 50 pacht verkrijgt, waarvan hij echter wel een opslagplaats mag maken, maar waarop hij geen ovens mag bouwen.

De gronden waren zeer gunstig gelegen, er was een haven, die tot aan het erf zich uitstreckte en waar dus de goederen van Duitschland komende direct gemakkelijk konden ontladen worden. De ingang tot deze haven werd belemmerd door een vaste brug naar het Boschjes-Eiland leidende. Naar aanleiding van een door Hoffmann ingediend request werd deze brug in 1753 veranderd in een ophaalbrug; hij zelf moest er echter een brugwachter onderhouden. Hij had dit request samen met zijn burenen ingezonden, want er waren nog verschillende andere ondernemingen aan den hoogen zeedijk gelegen: de trasmolen van Ary Redelijkheid en de „trafyken" van Helmig Ketel, Leendert Bloemendaal en Jan van Veen.

De aan Hoffmann gegarandeerde vrijdom van impost op de kolen scheen hem in werkelijkheid niet altijd te worden toegestaan, althans hij heeft verschillende requesten dienaangaande bij de Vroedschap ingediend.

Ondertusschen hadden ook de zaken in Duitschland, in welke hij geïnteresseerd was, groote vlucht genomen. (Zij vonden een uitvoerige beschrijving in de *Annalen van de Nassauische Verein für Altertumskunde und Geschichtsforschung* van 1906 door Prof. Beck).

Alhoewel twee afzonderlijke firma's, waren zij steeds in nauwe relatiën met elkaar. Joh. Fred's neef-oomzegger, de zoon van zijn vroeger genoemden broer, Albert Wilhelm Hoffmann, is bij hem eenigen tijd te Rotterdam op kantoor, ook later is er diens zoon Wilhelm Anton Hoffman, de laatste nakomeling van den Duitschen tak.

Verder, aangespoord door het succes van hun oom, vestigden zich een zoon van Hoffmanns zwager Joh. Remy: Friedrich Wilhelm Remy, en een kleinzoon van zijn zwager Freudenberg: Wilhelm Ludwig Freudenberg, later te Rotterdam.

Wij vinden Hoffmann verschillende malen op reis, te Bendorf, te Londen, en ook op een reis door Duitschland en Zwitserland.

In 1762 wordt hij Directeur van de Rotterdamsche Mij. tot Assurantie. Datzelfde jaar stierf zijn schoonmoeder Hartcop en trad hij dus in het volle bezit van de geheele Hartcopsche nalatenschap. Dit en de zaken brachten hem een groot fortuin. In een brief van de Duitsche familie wordt van hem als een millionnair gewag gemaakt.

Den 27sten Februari 1777 sterft hij te Rotterdam aan verval van krachten en den 4^{en} Maart wordt zijn lijk in het door hem van de familie Caan gekochte eigen graf Groote Kerk Hoogkoor No. 16 bijgezet.

Een neef Caspar Friedrich von Hoffmann getuigt van hem: „Er war ein grozser Kaufmann, ein Mann von aufgeklärtem Verstande und edelsten Herzens. „Die Hoffmännischen, Remyschen und Freudenbergischen Familien sind nahe zusammen verwandt und machen von Rechtschaffenheit und Dienstgefälligkeit Metier”.

In Aan hem verloor zeker Rotterdam een ondernemend burger, den grondlegger van een groote handelszaak, die in 1800 volgens Eversmann, de bekende specialiteit op het gebied van de geschiedenis van de ijzerindustrie, tot een der grootste van Europa werd gerekend.

Hoffmann liet zijn weduwe met vijf kinderen achter, waaronder twee zoons. De oudste, Hendrik Adriaan Hoffmann, geboren in 1749, was op het tijdstip van zijns vaders overlijden medefirmant der firma, die nu den naam Joh. Fredrik Hoffmann en Zoon droeg.

De andere zoon, Johan Frederik Hoffmann, was voor de studie bestemd en werd in het sterfjaar van zijn vader student te Leiden.

Hendrik Adriaan woonde met zijn moeder in de Boompjes. Hij volgde zijn vader op als directeur van de Mij. tot Assurantie en stond dus nu alleen aan het hoofd van de zaak. Had de vader zich oogenschijnlijk buiten de politiek gehouden, niet alzo de beide zoons, deze waren volbloed patriot.

De jaren, dat Hendrik Adriaan Hoffmann aan het hoofd der firma stond, waren niet gunstig voor de zaak. Profiteerde eerst de firma ook van den smokkelhandel in ~~am~~ munitie, in het leven geroepen door den Amerikaanschen vrijheids-oorlog, de verbodsbepaling der konvoeien door de Staten, onder pressie van Engeland, uitgevaardigd, de 15 0/0 verhooging van de inkomende rechten in Frankrijk, de Engelsche oorlog, die in 1781 uitbrak, het bleef alles niet zonder nadeelige gevolgen.

Ook de inwendige twisten tusschen patriotten en prinsgezinden namen in heftigheid toe en Hendrik Adriaan nam hieraan een werkzaam aandeel, samen met zijn zwagers Aert Johan Verstolk, heer van Soelen en Aldenhaag, en vooral met Samuel van Hoogstraten, heer van Heicop, Boeicoop etc., welke laatste een gewichtige politieker of speelde. Beiden hadden dochters van Frederik Hoffmann gehuwd.

Hendrik Adriaan werd schepen in zijn vaderstad, was een der ijverige leden van de vaderlandsche societeit op de Wijnhaven — een der gastheeren van den Markies de Vêrac — en werd in 1787 uit zijn posten ontzet door de aanhangers van den Prins.

Zijn hiervoor genoemde neef Friedrich Wilhelm Remy was daarentegen hevig prinsgezind en illumineerde zijn huis in 1788 op prachtige wijze naar aanleiding van het herstel der Oranjepartij.

Lang zou de chef van Joh. Fred. Hoffmann en Zoon deze gebeurtenissen niet overleven. Hij overleed den 17 Jan. 1790 aan de kinderpokken, ongehuwd, op 40 jarigen leeftijd. Een grafschift getuigt van hem, dat hij een zuil van Rottes beurs was.

Wij hebben in den tusschentijd zijn jongeren broeder Mr. Joh. Fred. Hoffmann uit het oog verloren. Na te Leiden als Mr. in de rechten gepromoveerd te zijn, vestigde hij zich te Amsterdam op de Heerengracht. Wat voor zaken hij daar dreef is nog niet bekend. Hij was er 15 Jan. 1783 burger geworden en huwde een dochter uit een bekend Amsterdamsch geslacht: Anna Henriëtte van Eys. Ook hem viel hetzelfde lot als zijn broeder ten deel. In 1787 als kapitein der schutterij naar Muiden uitgerukt zijnde, om den inval der Pruisen te keeren, werd hij tot majoor van het gele regiment bevorderd, maar het volgende jaar, als zijnde illegaal benoemd, door den Prins ontslagen. Pas was zijn eerste vrouw overleden en was hij ten tweede male, met Catherina Frederica Cornelia van Hangest Barones d'Yvoy uit Utrecht, getrouwd, toen de dood van zijn broeder hem naar Rotterdam riep, om zich aan het hoofd der firma daar te stellen.

Onder zijn beheer bereikte deze haar grootsten bloei. Hij zelf was een man van aanzien, door zijn echtgenooten aan de eerste families van den lande verwant, zwager van den bekenden S. van Hoogstraten, terwijl later zijn kinderen o.a. in de families Van Lennep, Van Hangest Baronnen d'Yvoy en Groen van Prinsterer huwden.

De uitvoerhandel van de producten der firma zijner verwanten in Duitschland nam gestadig in omvang toe. „Das fertige Stab und Reckeisen, schrijft Eversmann, wird nach Rotterdam, mehrentheils an das Handlungshaus Gebrüder Hoffmann und Co., abgesetzt, eines der grössten Häuser im Eisen- und Stahlhandel von Europa durch dessen Hände ein grosser Theil des Geld-Reichthums herangezogen wird, der sich in den Niederrheinischen Westfälischen Gegenden im Umlauf erhält.”

De glasblazerij daarentegen floreerde niet zoo zeer, zooals wij uit eenige berichten, die hierna volgen, zullen zien.

De omwenteling van 1795 en de daarop volgende jaren brachten naast de beslommeringen, verbonden met het bekleeden der vele ambten, waartoe hij geroepen werd — raad en wethouder, lid der provinciale regeering, plaatsvervangend lid der nationale vergadering, onder Napoleon municipale raad, adjunct-maire, ministre du conseil gener. du dept. des bouches de la Meuse, lid van de kamer van koophandel, enz. — nog andere onaangenaamheden met zich. In October 1795 had een zekere Larouette op de Gemeenebestgezinde burger-sociëteit, boven de Beurs, beweerd, dat Hoffmann aan den Keizer oorlogsammunitie had verkocht gedurende den oorlog van dezen met de Fransche republiek, ja er zelfs nieuwe instrumenten voor had vervaardigd, voorzeker een groot vergrijp voor een patriot, zoodat Hoffmann den man voor een schelm had uitgemaakt, waardoor deze zich genoodzaakt zag hem een proces aan te doen. Zoo waren dus politiek en zakenbelangen elkaar tegenovergesteld.

In 1800 overleed zijn moeder en uit de boedelscheiding leeren wij, dat de gelden in de ijzerzaak op ruim 400000 gl., die in de glasblazerij op 290000 gl. werden getaxeerd, terwijl de gebouwen op 30000 werden geschat. Het huis in de Boompjes met stal en koetshuis in de Jufferstraat was op f 50000 getaxeerd. Hieruit krijgen wij een goed idee van de uitgebreidheid der zaken.

Van de Fransche overheersching was Mr. Joh. Fred. Hoffmann als goed vaderlander geen vriend. De hoofdcommissaris van politie te Rotterdam getuigt van hem naar aanleiding van het feit, dat een zijner zoons als garde d' honneur van Napoleon was gesigneerd ¹⁾ als volgt: 12 mai 1813 De Marivault à S. E. le ministre de la police Savary.

1) M. A. F. H. Hoffmann.

Je crois devoir prévenir V. E. que Mr. Hoffmann conseil municipal, dont un des fils a été désigné par M. le préfet, s'est, selon les rapports qui me parviennent, rendu en toute diligence à Paris dans le but de réclamer en faveur de son fils. Mr. Hoffmann a montré depuis la publication du décret un grand désir d'apporter obstacle à son exécution et s'est donné un mouvement incroyable pour entraver les dispositions de la loi et l'empêcher d'atteindre le but de l'institution politique, qui doit faire cesser la lutte des familles influentes contre le gouvernement.

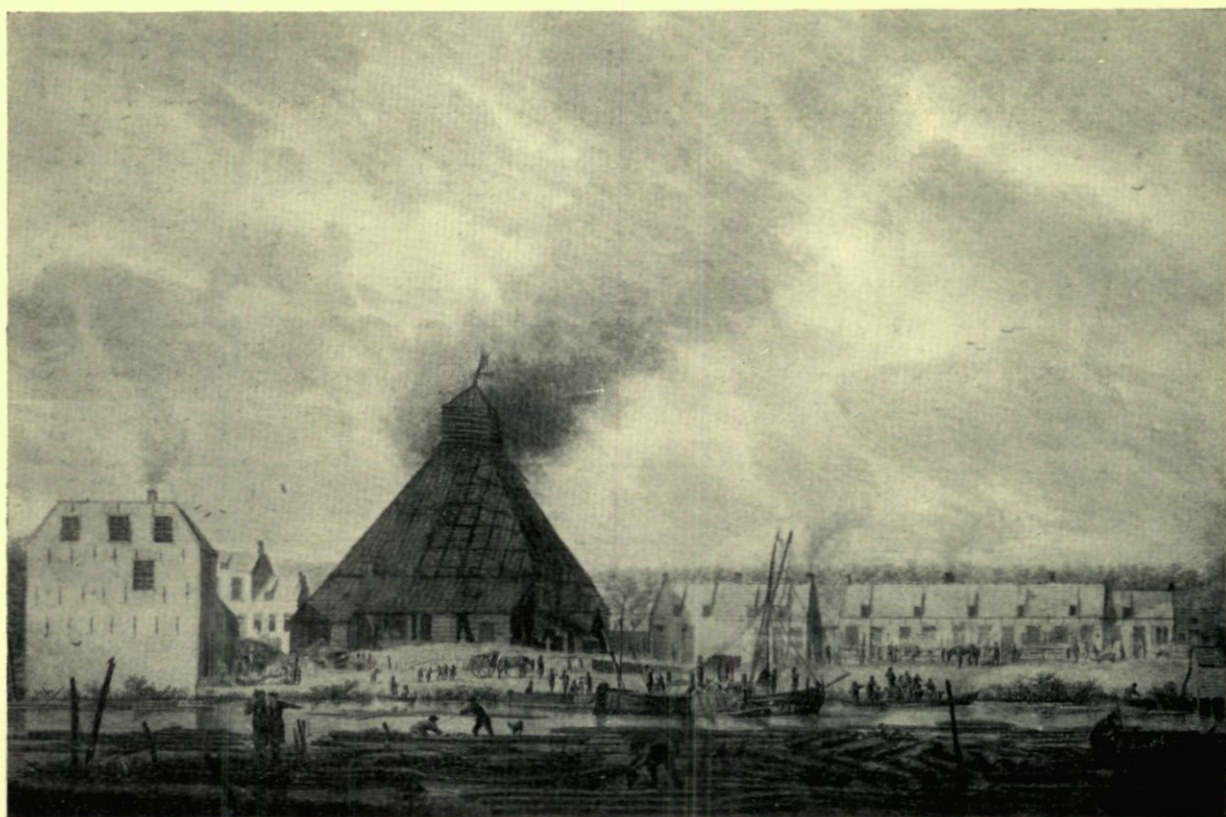
Avant cette époque il avait déjà donné des preuves de son mauvais esprit; il est beau-frère de M. van Hoogstraten, ancien membre du directoire batave, qui s'est refusé constamment à accepter des fonctions publiques et qui porte jusqu'au fanatisme ses opinions politiques et religieuses.

M. Hoffmann est un des plus riches négocians de Rotterdam; il est inscrit sur le tableau des plus imposés comme jouissant de 100 mille livres de rente."

Een tweede Fransch geschrift leert ons nadere bijzonderheden over de glasblazerij. Het is uit een „Mémoire statistique sur le commerce et les fabriques de Rotterdam" in 1810 voor Napoleon opgemaakt.

„Il n'y en a qu'une (verrerie) dans un des faubourgs de Rotterdam, mais elle est considérable et occupe un vaste terrain par la réunion de tous les bâtimens qui y appartiennent ainsi que par ceux qui servent de demeure aux ouvriers et leurs familles.

La fabrication consiste en bouteilles de verre noire en formes variées. Cette fabrique travaillait depuis 60 ans avec une cinquantaine d'ouvriers; mais depuis deux ans elle a dû réduire ce nombre à environ quarante et a dû suspendre en outre de temps en temps sa fabrication pour plusieurs mois consécutifs. Elle partage sa décadence avec les autres Fabriques de ce genre. Jusqu'en 1805 il y avait en Hollande sept verreries, maintenant il n'en existe plus que cinq et depuis deux ans il n'en travaillent plus que trois, une desquelles est aussi à la veille de cesser sa fabrication. Les principales causes qui ont produit de temps en temps cette décadence sont d'abord l'interruption de la navigation qui procurait aux verreries un débouché très important, non seulement de bouteilles carrés ou à liqueur, mais aussi de toute autre sorte de bouteilles et flacons à vin, pour l'exportation en général, surtout

DE FABRIEK VAN JOHAN FREDERIK HOFFMANN EN ZONEN,
OMSTREEKS 1800.

pour celle vers les colonies. Une autre cause se trouve dans la diminution progressive de busage de vins, par suite des circonstances.

Il était á desirer qu'une fabrique aussi interessante, qui tire parti de ce qui ne voudrait rien sans elle et qui applique presque tout le produit de sa fabrication à la main d'oeuvre, qui employait annuellement environ quinze cent quintaux métriques de charbons de terre, et débarrassait nos rivières de six cent mille livres de sable chaque année, put être relevée et soutenue, afin d'être conservée à cette ville et pouvoir servir derechef en des moments plus prospérés à l'utilité de la navigation et du commerce".

In het Tableau topographique et statistique de Rotterdam par G. Bruining, 1815, vinden wij een verslag, dat bijna geheel aan het voorgaande is ontleend. Er wordt echter beweerd, dat de glasblazerij pas omstreeks dien tijd in een ijzergieterij werd omgebouwd, hetgeen natuurlijk niet juist is.

Nog in het eind van de 18e eeuw werden in de nabijheid van Breda onder Rijsbergen en Prinsenhage een ijzerhamer of molen met woongebouw voor een opzichter, schuren, stallen enz. aangekocht, terwijl deze bezittingen in 1822 nog vermeerderd werden door den aankoop van eenige landerijen en weilanden en ook een zoogenaamd waterveen. In 1827 werden al deze eigendommen op f 9600,— geschat.

Wellicht was de reden, die tot het stichten van een ijzerhamer zoo ver van Rotterdam voerde, het verbod van de Vroedschap, vroeger vermeld, om een smeltoven op de nieuw aangekochte terreinen bij de Oostpoort op te richten. Waarschijnlijk werden de werkzaamheden voor de ijzerzaak nu alle te Breda verricht, en in de gebouwen te Rotterdam alleen het glasblazersbedrijf uitgeoefend, daar o.a. in de zoeven aangehaalde Fransche beschrijvingen van ijzersmeltovens in het geheel geen gewag gemaakt wordt.

Den 18^{en} Mei 1825 overleed Mr. Joh. Fred. Hoffmann te Rotterdam.

In 1820 had hij nog het eeuwfeest van de Rotterdamsche Mij. van Assurantie medegevierd, in welke Mij. hij zijn vader en broeder als directeur was opgevolgd. In dat zelfde jaar had hij ook zijn vrouw verloren.

Er waren o.a. drie zonen uit zijn huwelijk geboren. De jongste,

Henry Maximiliaan, was voor de studie bestemd, de twee oudsten namen na huns vaders dood de leiding der zaken op zich.

De gegevens betreffende de firma in de nu volgende jaren zijn schaarsch. De zaken begonnen ook langzamerhand in omvang af te nemen, welke achteruitgang vooral ook veroorzaakt werd door de Engelsche concurrentie.

„Vor der Einführung des englischen Eisens”, schrijft H. W. Remy, een neef aan het hoofd staande der Duitsche firma, „machten wir mit diesem Hause (J. F. Hoffmann & Z.) ununterbrochen bedeutende Geschäfte”.

Een bewijs voor den achteruitgang der zaken is ook het feit, dat de firmanten zich later ook nog in andere firma's associeerden.

De twee zoons van Mr. Joh. Fred. Hoffmann, die de zaken nu beheerden, waren Johan Frederik en Mari Aert Frederik Henry Hoffmann, respectievelijk 34 en 30 jaar oud bij het overlijden van hun vader. Beiden waren gehuwd. De oudste met Anna Josina van der Pot, dochter van Willem van der Pot van Groeneveld, vermogend wijnhandelaar op de Korte Hoogstraat ¹⁾; de jongste huwde Cornelia Adriana Groen van Prinsterer, een zuster van den bekenden staatsman.

Johan Frederik, reeds sedert 1808 lid der firma, was zijn vader als directeur der Mij. van assurance opgevolgd, ook als lid van den gemeenteraad, terwijl hij verder tal van andere stadsambten bekleedde, o.a. dat van wethouder en van 1845 tot 1866 dat van Burgemeester zijner vaderstad; tevens was hij gedurende dien tijd ook lid der provinciale staten.

Maar wij zijn de tijden vooruitgelopen.

Den 29sten Nov. 1836 legde een brand een gedeelte der glasblazerij in de asch. Een geweldige storm deed het dak van de werkplaats of hut instorten, waardoor een felle brand ontstond. De brandspuit uit Kralingen was spoedig ter plaatse, weldra gevolgd door de mariniers met hun spuit en twee brandspuiten van Rotterdam. De werkplaats brandde geheel af, terwijl de verdere gebouwen behouden bleven.

Pas in 1853 werd de fabriek weder opgebouwd onder leiding van den heer Hans van Schaick. De eerste steen werd den 27^{en} Juli gelegd door Johan Frederiks gelijknamigen zesjarigen klein-

1) Een zoon van Cornelis van der Pot, wiens lotgevallen door mij in het Rotterdamsch Jaarboekje van 1910 werden beschreven.

zoon. Den 31sten Dec. 1843 trad Mari Hoffman uit de firma. In 1844 werd hij door den Koning tot lid der Eerste Kamer benoemd, in 1849 daarvoor gekozen en in 1850 voor de Tweede Kamer der S. G. voor Gouda. Hij gevoelde zich meer tot een politieke loopbaan aangetrokken; hij bleef lid der Kamer — een der meest antirevolutionaire leden — tot aan zijn dood in 1874, en gaf dus zijn handelsbelangen op, terwijl hij zich in Den Haag vestigde. Hij bleef nog tot 31 Dec. 1846 commanditair vennoot, terwijl hij zijn aandeel in de door den brand beschadigde gebouwen in 1853 voor f 6450 aan zijn broeder afstond.

De gronden, waarvoor een jaarlijksche erfpacht werd betaald, behoorden toen nog aan de stad Rotterdam.

Vóór den brand in 1827 waren de gebouwen nog op 28000 gl. geschat. In de laatste week van Augustus werden de nieuwe gebouwen in gebruik genomen. Vier jaren daarna werden zij op f 50.000 geschat, terwijl aan wekelijksche arbeidersloonen f 700 werd betaald, zoodat de fabriek door den wederopbouw in omvang was toegenomen.

Zooals hiervoor reeds vermeld is, breidden de handelsbetrekkingen der firmanten van J. F. H. en Z. zich ook in andere richtingen uit. In de jaren tusschen 1830—1835 begon de firma ook commissiehandel te drijven, waaruit den 1sten Jan. 1837 de firma Hoffmann en Dorrepaal, reeders en zeehandelaars gevestigd in de Boompjes, ontstond.

Medefabrikant was de heer Dirk Dorrepaal, die eerst in Antwerpen met de heeren Knight en Baron Osy in zaken was geweest en zich in 1823 weder te Rotterdam had gevestigd. In het einde van 1853 trad Mari Hoffmann uit deze vennootschap en werd daarin opgenomen de heer P. Loopuyt uit Schiedam, terwijl de naam der firma nu in Hoffmann, Dorrepaal en Co. werd veranderd.

Johan Frederik Hoffmann had slechts één zoon: Willem Johan Hoffmann geboren in 1821 (een zoon, Johan Frederik, overleed op jeugdigen leeftijd). Natuurlijk werd Willem Johan voor den handel opgeleid. Den 1sten Jan. 1844 bij het uit treden van zijn oom Mari Hoffmann uit de firma J. F. H. en Z. werd hem procuratie gegeven, terwijl hij den 1sten Jan. 1847 als vennoot werd opgenomen. Ook was hij werkzaam voor de firma Hoffman Dorrepaal & Co. en wordt daar, tegelijk met J. C. Loopuyt, een

zoon van den firmant, den 1sten Jan. 1858 procuratiehouder.

In 1862 werd door W. J. Hoffmann besloten tot het oprichten eener suiker-raffinaderij-vennootschap samen met de heeren Jhr. P. G. M. von Fisenne en A. A. E. M. Serruys. W. J. Hoffmann zou de administratieve koopmansleiding, de anderen het technische beheer hebben, de eerste van hen was reeds in Marseille in de suikerbranche werkzaam geweest.

Een terrein werd te Schoonderloo gekocht en daar werd een gebouw gezet onder leiding van den architect Thijssen. In het begin van 1864 had de opening plaats, de eerste technicus was Spakler. Commissarissen waren o. a. de heeren J. F. Hoffmann, René de Monchy en Franssen van de Putte.

In de eerste tijden gingen de zaken uitstekend en werd er van 7 tot 15°/_o uitgekeerd. Maar toen kwam de tegenslag, veroorzaakt vooral door de concurrentie der beetwortelsuikerfabrieken en door het feit, dat het suikerriet in Indië à contant moest worden gekocht, terwijl er een geruimen tijd verliep, eer de producten op de Hollandsche markt kwamen en door de fluctuatie der prijzen daardoor dikwijls verliezen geleden werden.

Zoo werd de raffinaderij in 1873 publiek verkocht; de opvolgers werden de heeren C. W. en M. H. Heybroek. De aandelen stonden toen op 26°/_o.

Ondertusschen was burgemeester Hoffmann in 1870 overleden. Het is hier niet de plaats om op zijn verdiensten voor zijn vaderstad gedurende zijn burgemeesterschap te wijzen, alleen zij vermeld, dat het een tijdperk van groote opkomst voor Rotterdam was ¹⁾. Hij bewoonde in de Boompjes het huis, dat reeds zijn grootvader daar bezat, en was de laatste der familie, die er woonde ²⁾.

De groothandel in ijzer had nu geheel opgehouden en de firma Joh. Fred. Hoffmann en Zoonen omvatte alleen de glasblazerij. In een acte van 1862 (30 Mei) wordt van de likwidatie der firma gesproken; hiermee zal dus wel de ijzerhandel bedoeld zijn,

1) Gedurende zijn ambtstijd vierde hij zijn gouden bruiloft. Bij die gelegenheid werd hem namens een groot aantal ingezetenen van Rotterdam een zilveren vrouwenbeeld met vaas geschonken, nu te zien in het oudheidkundig museum, terwijl zijn door Robert van Eysden geschilderd portret aan het museum Boymans ten geschenke werd gegeven.

2) In de Parklaan was hij eigenaar van het buiten Welgelegen, nu het buiten van den heer Van Hoboken. Er stond toen echter een ander huis.

In Duitschland bleef de firma echter tot op den huidigen dag bestaan, alhoewel in maatschappijen veranderd, waarvan echter de aandeelen meest in de familie bleven.

Willem Johan Hoffmann stond dus nu aan het hoofd der zaken en nam daarin na den dood van zijn vader zijn zoon Johan Frederik den eersten Jan. 1871 als medevenoot op. W. J. Hoffmann zou drievierde van de winst genieten, zijn zoon éénvierde, terwijl hij dien in ieder geval f 1000 garandeerde. Aan Joh. Fred. werd het beheer grootendeels overgelaten, zoodat W. J. Hoffman daardoor meer tijd voor zijn zaken verkreeg. Nadat, zooals wij hiervoor zagen, de raffinaderij in 1873 publiek verkocht was, trad W. J. Hoffmann in de firma J. H. Hoogewerff, commissio-nairs in suiker, welke den alleenverkoop hadden der producten van de raffinaderij, die nu dus door de heeren Heybroek gedreven werd.

In 1873 werd ook het kantoor van J. F. H. & Z., dat hiervóór op de Bierhaven was, naar de Wijnstraat 135 verplaatst.

Weldra braken moeilijke tijden voor de flesschenindustrie aan, voornamelijk veroorzaakt door de duurte van de kolen. Op initiatief der firma J. F. Hoffmann & Zn. werd den 7^{en} Maart 1883 te Rotterdam opgericht de Vereeniging van Ned. Glasfabrikanten, die de gemeenschappelijke belangen zou behartigen. Deze aansluiting der fabrikanten kwam den handel ten goede en de flesschenindustrie geraakte tot nieuwen bloei.

In 1890 werd een nieuw contract tusschen de vennoten van J. F. H. & Z. gemaakt. Het kapitaal in de zaak werd op f 64000 geschat, waarvan Willem Johan Hoffmann als eigenaar 4°/_o rente trok, terwijl de winst toen voor 55°/_o aan hem en voor 45°/_o aan zijn zoon Joh. Fred. kwam.

Twee jaar daarna stierf Willem Johann Hoffmann, den 28 Sept. 1892. In de stadspolitiek had hij niet, zooals zijn vader en grootvader, een rol gespeeld; slechts een tweetal jaren was hij lid van den raad.

Zijn zoon Johan Frederik Hoffmann, die velen zich nog wel als een bekend zeiler zullen herinneren, overleefde hem slechts 5 jaar.

Toen in 1894 de suikerraffinaderij likwiederde en daarmee ook de firma J. H. Hoogewerff ophield te bestaan, associeerde een der firmanten Johan Frederik Hoffmann's jongere broeder: Willem Johan Hoffmann zich met hem in de firma J. F. Hoffmann en Zoon

en stond deze nog twee jaar, na den dood van J. F. Hoffmann — in 1897 — alleen aan het hoofd der flesschenfabriek, totdat in 1899 de oude zaak likwideerde.

De algemeene achteruitgang der flesschenindustrie, de uitvinding der machinale flesschenfabricatie en vooral ook de concurrentie van eenige flesschenfabrieken, waartoe sommige der grootste afnemers waren overgegaan, waren wel de oorzaak, dat de firma ophield te bestaan.

Bij openbare veiling ten overstaan van notaris P. J. van Wijngaarden werden de gronden en gebouwen den 17 April 1899 in het notarishuis verkocht en brachten zij ongeveer 137000 gl. op, een groote vooruitgang in waarde dus, als men dit vergelijkt met de f 100 erfpacht, die de stichter der zaak voor de terreinen betaald had. Pas in de laatste helft der 19de eeuw waren de gronden het eigendom der firma geworden.

Hiermede is een beeld gegeven van een van Rotterdams oude handelszaken, die een honderd jaar geleden haar hoogsten bloei bereikte. Een uitgebreide handelsgeschiedenis van Rotterdam moet nog geschreven worden. In de hoop, dat anderen mijn voorbeeld mogen volgen, heb ik met het voorgaande getracht tot zulk een zeer te wenschen publicatie een bouwsteen aan te brengen.

OPENBARE BADINRICHTING IN 1643.

Requeste van Hendrik Janssen van Aecken, versoeckende vrijheyt omme binnen dese stadt een badstove te mogen oprechten, met coppen te laeten, venteusen te stellen, bloet roeren, ende andere geneesmiddelen daertoe dienende te gebruycken, met octroy van 20 jaeren.

Is denselven gegunt octroy om binnen deze stadt alleen te mogen oprechten een badstove voor den tijt van tien achtereenvolgende jaeren met seclusie van allen anderen.

Resolutiën Vroedschap 19 Oct. 1643.